

Mechanisms For Financing Green Investments In Small Businesses And Assessment Of Their Efficiency

Umarov Sardor

Head of the Department of Youth Affairs, Kokand University

Abstract

The paper examines the mechanisms for financing green investments in small business entities. Funding sources are classified into internal, debt, equity and state support groups, and the constraints of each for small business are analysed. A multi-criteria system for assessing the effectiveness of green investments is proposed, combining financial, resource, environmental and social indicators. An algorithm for selecting a financing mechanism is also substantiated.

Keywords: green investment, small business, financing mechanism, green credit, effectiveness assessment, resource intensity, payback period, environmental indicator.

Annotatsiya

Tezisda kichik biznes subyektlarida yashil investitsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlari tadqiq etiladi. Moliyalashtirish manbalari ichki, qarz, ulushli va davlat qo'llab-quvvatlash guruhlariga tasniflanib, har birining kichik biznes uchun cheklovlari tahlil qilinadi. Yashil investitsiyalar samaradorligini baholashning ko'p mezonli tizimi taklif etiladi: unda moliyaviy, resurs, ekologik va ijtimoiy indikatorlar birlashtiriladi. Shuningdek moliyalashtirish mexanizmini tanlash algoritmi asoslanadi.

Kalit so'zlar: yashil investitsiya, kichik biznes, moliyalashtirish mexanizmi, yashil kredit, samaradorlikni baholash, resurs sig'imi, qaytarilish muddati, ekologik indikator.

Muammoning qo'yilishi

Yashil investitsiyalar odatda an'anaviy investitsiyalarga nisbatan yuqori boshlang'ich xarajat va uzoqroq qaytarilish muddati bilan tavsiflanadi [8]. Yirik korxonalar bu xususiyatga o'z moliyaviy zaxiralari hisobiga bardosh bera oladi. Kichik biznes subyektlari esa aylanma mablag' tanqisligi, garov ta'minotining yetishmasligi va kredit tarixining qisqaligi sharoitida ishlaydi [4] — shu sababli ular uchun moliyalashtirish masalasi yashil o'tishning asosiy to'sig'i bo'lib qoladi. Muammoning ikkinchi jihatida baholash bilan bog'liq. Yashil investitsiya loyihasini faqat an'anaviy moliyaviy mezonlar (qaytarilish muddati, ichki rentabellik normasi) bilan baholash uning ekologik va ijtimoiy samarasini hisobga olmaydi va natijada loyiha noqulay ko'rinadi. Bu esa moliyalashtirish qarorining asossiz rad etilishiga olib keladi. Ekologik samarani iqtisodiy baholashga kiritish zarurligi tabiiy resurslar iqtisodiyoti nazariyasida ham asoslangan [7]. Demak, baholashning ko'p mezonli tizimi zarur.

Milliy me'yoriy baza bu yo'nalishda zarur asosni yaratgan. 2019–2030-yillar davrida yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasining "Yashil investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash" bo'limida yashil kreditlash va venchur moliyalashtirish tizimini joriy etish, yashil fondlar hamda energiya tejamkorligining maxsus fondlarini yaratish, banklarni yashil investitsiyalarga rag'batlantirish va fiskal siyosat orqali davlat ko'magini ta'minlash vazifalari belgilangan [1]. Shu bilan birga, ushbu vositalarni kichik biznes sharoitiga moslashtirish va ularning samaradorligini baholash metodikasi ilmiy jihatdan yetarli ishlab chiqilmagan.

Moliyalashtirish manbalarining tasnifi

Kichik biznesda yashil investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari to'rt guruhga ajratiladi. Har bir manbaning kichik biznes uchun cheklovlari 1-jadvalda tahlil qilingan.

Manba guruhi	Asosiy shakllari	Kichik biznes uchun cheklovlari

Ichki manbalar	Foyda hisobidan qayta investitsiya, amortizatsiya fondi	Hajmi cheklangan; aylanma mablag'dan chetlanish riski
Qarz manbalari	Bank krediti, yashil kredit liniyalari, lizing, mikrokredit	Garov talabi, yuqori foiz, qisqa muddat
Ulushli manbalar	Venchur kapitali, biznes-angellar, kraudfanding	Boshqaruv ulushini berish; bozorning shakllanmaganligi
Davlat qo'llab-quvvatlashi	Grant, subsidiya, foiz qoplash, kafolat, soliq imtiyozi	Murakkab tanlov tartibi; ma'lumot yetishmasligi

1-jadval. Yashil investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadi [3, 4]: kichik biznes uchun eng samarali yechim manbalarni birlashtirish — aralash moliyalashtirish modelidir. Bunda davlat qo'llab-quvvatlash vositalari (kafolat, foiz subsidiyasi) tijorat kreditining ochilishi uchun sharoit yaratadi, ichki manbalar esa loyihaning o'z ulushini ta'minlaydi.

Samaradorlikni baholashning ko'p mezonli tizimi

Yashil investitsiya loyihasi samaradorligini baholash uchun to'rt guruh indikatorlarini o'z ichiga olgan tizim taklif etiladi (2-jadval).

Indikator guruhi	Asosiy ko'rsatkichlar	Hisoblash asosi
Moliyaviy	Sof joriy qiymat, ichki rentabellik normasi, qaytarilish muddati, rentabellik	Pul oqimlari prognozi
Resurs samaradorligi	Mahsulot birligiga energiya sarfi, suv sarfi, xomashyo sig'imi	Ishlab chiqarish hisobi ma'lumotlari
Ekologik	Chiqindi hajmi kamayishi, uglerod izi, qayta ishlash ulushi	Ekologik hisobot, o'lchov ma'lumotlari
Ijtimoiy	Yangi ish o'rinlari, mehnat sharoiti, mahalliy hamjamiyatga ta'sir	Kadrlar hisobi, so'rov ma'lumotlari

2-jadval. Yashil investitsiya samaradorligini baholash indikatorlari

Baholashda indikator guruhlari teng ahamiyatga ega emas. Ular uchun ekspert usulida vazn koeffitsiyentlari belgilanadi. Kichik biznes sharoiti uchun quyidagi vaznlar taklif etiladi: moliyaviy guruhga eng yuqori vazn beriladi, chunki korxonaning moliyaviy barqarorligi loyihani amalga oshirishning zaruriy sharti; resurs va ekologik guruhlar teng vaznga ega, zero ular loyihaning yashil maqsadini bevosita ifodalaydi; ijtimoiy guruhga nisbatan past vazn beriladi, chunki kichik biznes miqyosida bu samara cheklangan bo'ladi. Integral ko'rsatkich vaznlangan baholar yig'indisi sifatida hisoblanadi.

Hisoblash usulini ko'rsatish uchun shartli misol keltiriladi: kichik ishlab chiqarish korxonasi quyosh panellari o'rnatish va suvni qayta ishlatish tizimini joriy etish loyihasini ko'rib chiqmoqda. Baholar besh balli shkalada berilgan (3-jadval).

Indikator guruhi	Vazn koeffitsiyenti	Baho (1–5)	Vaznlangan baho
Moliyaviy	0,35	3	1,05
Resurs samaradorligi	0,25	5	1,25
Ekologik	0,25	4	1,00
Ijtimoiy	0,15	3	0,45
JAMI (integral ko'rsatkich)	1,00	—	3,75

3-jadval. Integral samaradorlik ko'rsatkichini hisoblash (shartli misol)

Misoldan ko'rinadiki, loyihaning moliyaviy ko'rsatkichlari o'rtacha (qaytarilish muddati uzoq) bo'lishiga qaramay, resurs tejash va ekologik samara bo'yicha yuqori baho olgani hisobiga integral ko'rsatkich 3,75 ga teng bo'ldi. Faqat moliyaviy mezonlar bilan baholanganda bu loyiha rad etilishi mumkin edi — bu ko'p mezonli yondashuvning amaliy afzalligini ko'rsatadi.

Integral ko'rsatkich natijasini izohlash uchun quyidagi shkala taklif etiladi (4-jadval).

Integral ko'rsatkich	Baholash	Moliyalashtirish bo'yicha tavsiya
1,00 – 2,49	Past	Loyiha qayta ko'rib chiqilishi lozim; moliyalashtirish tavsiya etilmaydi
2,50 – 3,49	O'rtadan past	Shartli maqbul; faqat davlat qo'llab-quvvatlash vositalari bilan birga
3,50 – 4,24	Yuqori	Moliyalashtirish tavsiya etiladi; aralash model maqbul
4,25 – 5,00	Juda yuqori	Ustuvor loyiha; imtiyozli shartlarda moliyalashtirish

4-jadval. Integral ko'rsatkich natijasini izohlash shkalasi

Metodik izoh: yuqoridagi vazn koeffitsiyentlari va shkala chegaralari mualliflik taklifi bo'lib, ular ekspert baholash usuli asosida aniqlanadi. Aniq tadqiqot yoki loyihada ular ekspertlar guruhi fikri, soha xususiyatlari va davlat qo'llab-quvvatlash siyosati ustuvorliklaridan kelib chiqib qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Baholarni belgilashda har bir indikator guruhi uchun quyidagi mantiq qo'llaniladi: 1 — ko'rsatkich juda past, 3 — soha o'rtacha darajasida, 5 — eng yaxshi natija.

Moliyalashtirish mexanizmini tanlash algoritmi

Kichik biznes subyekti uchun moliyalashtirish mexanizmini tanlash quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirilishi taklif etiladi:

- 1) loyiha turini aniqlash — resurs tejash, chiqindini qayta ishlash, muqobil energiya yoki ekologik mahsulot ishlab chiqarish;
- 2) investitsiya hajmi va qaytarilish muddatini baholash;
- 3) korxonaning moliyaviy holatini va garov salohiyatini tahlil qilish;
- 4) mavjud davlat qo'llab-quvvatlash vositalarini aniqlash va ularga muvofiqlikni tekshirish;

5) manbalarni birlashtirish variantlarini shakllantirish va ularni integral ko'rsatkich bo'yicha taqqoslash;

6) tanlangan variant bo'yicha risklarni baholash va zaxira variantni belgilash.

Xulosa va takliflar

1. Kichik biznesda yashil investitsiyalarni moliyalashtirishning yagona universal manbasi mavjud emas; eng samarali yechim — davlat qo'llab-quvvatlash vositalari bilan tijorat moliyalashtirishni birlashtirgan aralash model.

2. Yashil investitsiya loyihasini faqat moliyaviy mezonlar bilan baholash uning haqiqiy qiymatini kamaytirib ko'rsatadi; baholash tizimi resurs, ekologik va ijtimoiy indikatorlarni ham o'z ichiga olishi kerak.

3. Integral ko'rsatkichga asoslangan baholash usuli turli loyihalarni bir asosda taqqoslash va moliyalashtirish qarorini asoslash imkonini beradi. Keltirilgan shartli misol shuni ko'rsatdi: moliyaviy ko'rsatkichlari o'rtacha bo'lgan loyiha ekologik va resurs samarasi hisobiga maqbul darajaga chiqishi mumkin.

4. Kafolat fondlari va foiz stavkasini qoplash mexanizmlari kichik biznes uchun eng ta'sirchan vositalar hisoblanadi, chunki ular garov yetishmovchiligi muammosini bevosita hal qiladi.

5. Moliyalashtirish mexanizmlari samaradorligini oshirish uchun ularni ma'lumot va konsalting infratuzilmasi bilan birga joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son "2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.10.2019-y., 07/19/4477/3867-son. — URL: <https://lex.uz/docs/-4539502>

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.12.2022-y., 07/22/436/1061-son. — URL: <https://lex.uz/docs/-6303230>

UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. — Nairobi: United Nations Environment Programme, 2011.

OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2023: An OECD Scoreboard. — Paris: OECD Publishing, 2023.

Porter M.E., van der Linde C. Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship // Journal of Economic Perspectives. — 1995. — Vol. 9, No. 4. — P. 97–118.

Schaltegger S., Wagner M. Sustainable Entrepreneurship and Sustainability Innovation // Business Strategy and the Environment. — 2011. — Vol. 20, No. 4. — P. 222–237.

Pearce D.W., Turner R.K. Economics of Natural Resources and the Environment. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990. — 378 p.

Sachs J.D., Woo W.T., Yoshino N., Taghizadeh-Hesary F. Handbook of Green Finance. — Singapore: Springer, 2019.